Turkish Studies

International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic

ACADEMIC JOURNAL

ESKİ OĞUZ TÜRKÇESİ
Prof. Dr. Zeynep KORKMAZ Adına

Turkish Studies Dergisi, üç ayda bir yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir. *Turkish Studies Dergisi*'nde yayınlanan tüm yazıların, dil, bilim ve hukukî açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları **www.turkishstudies.net**'e aittir. Yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir.
Gönderilen yazılar iade edilmez.

Turkish Studies EBSCO, DOAJ, ICAAP, Scienctific Commons ve MLA indeksleri tarafından taranmaktadır.

ISSN: 1308-2140

Volume5/1 Winter 2010

Faysal Okan ATASOY
ŞEYH VEFA VE "YEDİ YILDUZUD AHKĀMI" ADLI RİSALESİ
SHEIKH VEFA AND HIS TRACTATE WHICH NAMED "YEDİ YILDUZUD AHKÂMI (SEVEN STARS' ASCENDANTS)"
94-117

Erhan AYDIN
BULÇU YER ADI ÜZERİNE NOTLAR
NOTES ON THE PLACE NAME BULÇU
118-126

Şükrü BAŞTÜRK - Mustafa ULUOCAK
Süleyman EROĞLU - Hatice ŞAHİN
BURSA YERLİ AĞIZLARINDA FİİL İŞLETİMİ
VERB PROCESSING IN BURSA LOCAL DIALECTS
127-138

Ali CİN
KARIŞIK DİLLİ ESERLERDEN ALİ'NİN
YÛSUF VE ZÜLEYHÂ HİKÂYESİ*
ONE OF THE MIXED-LANGUAGES WORK
ALI'S JOSEPH AND ZULEYHA STORY
139-176

Ali CİN
RABGUZİ'NİN KISASÜ'L ENBİYASININ TAHRAN NÜSHASI
THE TAHRAN COPY OF RABGUZİ'S "TALES OF THE PROPHETS"
177-185

Asiye Mevhibe ÇOŞAR
ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ ÜZERİNDE DÜŞÜNCE VE YORUMLAR
THOUGHTS AND COMMENTS ON OLD ANATOLIAN TURKISH
186-202

Mehmet Surur ÇELEPİ
DÂNİŞMEND-NÂME'DE RÜYALARIN İŞLEVLERİ
THE FUNCTIONS OF DREAMS IN DÂNIŞMEND-NÂME
203-220

Turkish Studies
International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010

BULÇU YER ADI ÜZERİNE NOTLAR

Erhan AYDIN[*]

ÖZET

Bu yazıda Ötüken kağanlık yazıtları, Tonyukuk yazıtı ve Ötüken Uygurlarından kalan Şine Usu yazıtında toplam dört yerde geçen *Bulçu* adı hem gramatikal hem de coğrafi anlamda incelendi. Kaynaklardan edinilen bilgilere dayanılarak Türgişlerle Üç Karlukların yaşadıkları yerlerden olan *Bulçu*'nun hem ırmak adı hem de yerleşim birimi olduğu önerildi. Bu bağlamda Şine Usu yazıtında geçen ve ırmak olduğu açık olan *Bulçu*'nun Ulungur (Urungu) ırmağı olduğu; Ötüken kağanlık yazıtlarıyla Tonyukuk yazıtında geçen *Bulçu*'nun ise Ulungur (Urungu) ırmağının döküldüğü ve bugün Çinlilerin Fu-hai dedikleri gölün güney ucunun biraz doğusunda bulunan Buluntogoy kasabası olabileceği önerildi. Bu kanıya, bölgedeki ırmak ve göl adlarının aynı yerde kurulu yerleşim birimlerine ad olabileceği gerçeğinden hareket edilerek varıldı.

Anahtar Kelimeler: Yer adları, Eski Türk Yazıtları, Bulçu, Ulungur (Urungu) ırmağı, Buluntogoy.

NOTES ON THE PLACE NAME *BULÇU*

ABSTRACT

In this article, the name *Bulçu*, which is mentioned in Ötüken Inscriptions, Tonyukuk Inscription, and Şine Usu Inscription - which remained from Ötüken Uigurs, has been examined grammatically as well as geographically. According to the information obtained from the sources, it has been suggested that *Bulçu*, which was a place in which the Turgish and Üç Karluk lived, was both the name of a river and a place name. In this sense, it has been suggested that *Bulçu*, which is mentioned in the Şine Usu Inscription being clearly a

[*] Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi. el-mek: erhana@erciyes.edu.tr

river, is the Ulungur (Urungu) river; *Bulçu*, which is mentioned in the Ötüken Inscriptions and Tonyukuk Inscriptions, is likely to be the place where River Ulungur (Urungu) flows into, and is the town of Buluntogoy which is on the East side of the South end of the lake, which is today called Fu-hai by the Chinese. This conclusion has been drawn by assuming that the names of the rivers and lakes in the area can also be used for the names of places (settlements) in the same region.

Key Words: Names of places, Old Turkic Inscriptions, Bulçu, River Ulungur (Urungu), Buluntogoy.

1. Giriş:

Eski Türk yazıtları eski Türk yer adları hakkında önemli bilgiler verir. Özellikle Ötüken kağanlık yazıtları ile Ötüken Uygurlarından kalan Şine Usu ve Taryat yazıtında eski Türk yerleşim yerlerinin izlerine dair bilgiler bulunmaktadır. Bu yazıtlardaki bilgilerle diğer milletlerin kaynaklarındaki bilgiler karşılaştırıldığında eski Türklerin yaşadıkları yerlerin tespiti belki biraz daha kolay olacaktır.

Bu yazıda dört yazıtta geçen *Bulçu* adı üzerinde hem gramatikal hem de coğrafi anlamda durulacaktır.

2. Eski Türk Yazıtlarındaki Veriler:

Bu yer adı eski Türk yazıtlarında beş kez geçmiş olarak bilinmektedir. Ancak KT K 6'da geçen yer adının *Bolçu* veya *Bulçu* değil *Burgu* okunması gerektiği başka bir yazımızda önerilmişti (Aydın 2007: 59). KT K 6'daki çıkarıldığında geriye dört yer kalmaktadır. Bunlar KT D 37, BK D 28, T 35, ŞU G 1'dir. Bu dört yazıttan başka *Bulçu* yer adının Ulaangom yazıtının 5. satırında da geçtiği ileri sürülmüş ancak bu satırdaki yer adının *Boluçu ögüz* okunmasında ısrar edilmemiştir (Şçerbak 1996: 134). Ulaangom yazıtının sonraki yayımlarında ise buranın daha önce P. Zieme'nin (Zieme 1986: 231) önerdiği *bulun üküş* şeklinde okunduğu görülmektedir (Barutcu Özönder 2007: 222).

Eski Türk yazıtlarında *Bulçu* yer adının geçtiği cümleler şunlardır:

KT D 37: *Türgiş kagan süsi Bulçuda otça borça kälti* 'Türgiş Kağan'ın ordusu Bulçu'da (üzerimize) ateş gibi, kor gibi

geldi'. (Hem KT D 37'de hem de BK D 28'de geçen *otça borça* ibaresinin çevirisi M. Adamoviç'in önerisi doğrultusunda yapıldı). Krş. (Adamoviç 2004: 263-264).

BK D 28: *Türgiş kagan süsi otça borça kälti Bulçuda sünüşdümiz* 'Türgiş Kağan'ın ordusu ateş gibi kor gibi geldi. Bulçu'da savaştık'.

T 35: *Altun yışıg yolsızın aşdım[ız] Ertiş ögüzüg käçigsizin käçdimiz tün akıtdımız Bulçuka taŋ üntürü tägdimiz* 'Altay dağlarının yolu olmayan yerlerini aştık; İrtiş ırmağının geçilemeyecek yerlerini geçtik. Gece akın ettik (ve) Bulçu'ya tan atarken vardık'.

ŞU G 1-2: *Bulçu ögüzdä üç karlukıg anta tokıdım* 'Bulçu ırmağında, Üç Karlukları orada bozguna uğrattım'.

3. *Bulçu* Yer Adı Üzerine Önceki Araştırmacıların Görüşleri:

Bulçu yer adı araştırmacılarca şu şekilde okunmuş ve anlamlandırılmıştır:

bolçu 'eine Oertlichkeit' (Radloff 1895: 140), *bolçu* 'Bolçu (?)' (Thomsen 2002: 152-153), *bolçu* 'oertlichkeit' (Radloff 1897: 180), *bolçu* 'eine Oertlichkeit' (Radloff 1899: 102), *bolçu* 'bolçu' (Melioranskiy 1899: 73), *(bo)lçu* '(bo)lçu flusse' (Ramstedt 1913: 25-26), *bolçu* 'bolçu' (Orkun 1936: 46), *bolçu* 'bolçu' (Malov 1951: 32), *bolçu* 'ein Fluss westlich von Altai und Irtysch' (Aalto 1958: 57), *bolçu* 'nom propre de rivière et de ville' (Giraud 1961: 142), *bolçu* 'geog. n.' (Tekin 1968: 319), *bolçu* 'nazvanie reki' (Aydarov 1971: 97), *bolçu* 'yer adı' (Recebov-Memmedov 1993: 387), *bolçu* 'yer adı' (Tekin 1994: 57), *bolçu* 'yer adı' (Tekin 1995: 100), *bulçu* 'Name eines Flusses' (Rybatzki 1997: 64 ve 113), *bolçu* 'the river Bolçu' (Moriyasu 1999: 180 ve 184), *bolçu* 'yer adı' (Tekin 2000: 241), *bwl^{o}çw* '(?Bolcsu felől)' (Berta 2004: 161 ve 198), *bolçu* 'İrtiş ırmağının güneydeki kollarından biri' (Şirin User 2009: 143).

Radloff, bu yer adının İrtiş'in batısında Türgiş ülkesinde bulunduğunu ve Kök Türklerin 721 yılında burada Türgişlerin kağanını ve yabgusunu öldürdüklerini belirtir (1895: 430). Aalto ise *Bulçu*'nun yerini Altay ve İrtiş'in batısında bir ırmak olarak belirler ve ŞU G 1'de geçtiği yer ile de karşılaştırır (1958: 57).

Giraud'un *Bulçu*'yu ırmak olarak düşünmediği anlaşılmakta ve oldukça ilginç bir etimoloji denemesi yapmaktadır: *pul-i-ju* < *pul*: 'köprü'; *ju* 'ırmak'; *-i*: Tamlama eki. 'Irmağın köprüsü' anlamına

gelen sözcükte p>b; j>ç ses gelişmeleri meydana gelmiştir. Sözcüklerin İranca olduğunu ifade eden Giraud, *Bulçu*'nun (Giraud, Tonyukuk'u yayımladığı çalışmasında *Bolçu* okumaktadır) Ulungur gölünün güney ucunun biraz doğusunda yer alan Bolun-Togoy olduğunu belirtmiştir. Bu ad 'bol dönemeci (veya bol kıvrımı olan)' anlamına gelmektedir (1999: 258).

Clauson KT D 37'de geçen *borça* maddesini açıklarken 'the Türgeş *xağan*'s army advanced from Bolçu like a fire or ...' ifadesini kullanmıştır. Clauson'un 'from Bolçu' anlamlandırmasından ırmak olarak düşünmediği sonucuna varılabilir (EDPT 357a).

Rybatzki *Bulçu*'nun Urungu ırmağı olabileceğini düşünmekte ve Szeged'de 1997 kışında A. Róna-Tas'ın derslerinde Mo. *bolju-*, Hal. *bolz-* 'üzerinde anlaşmak, fikir birliğine varmak; atamak, tayin etmek, önceden kararlaştırmak; önceden düzenlemek; önceden görmek, tahmin etmek, önceden bilmek, kestirmek' (Lessing 2003: 191) ve Mo. *boljuγ-a(n),* Hal. *bolzoo* 'kararlaştırma, taahhüt, kontrat, sözleşme, mukavele, tayin edilmiş zaman, süre; randevu' (Lessing 2003: 191) ile karşılaştırıldığını belirtmekte ancak verilen sözcüklerin fiil olduğunu, dolayısıyla yer adı ile birleştirmenin mümkün olamayacağını savunmaktadır. Rybatzki, *Bulçu* adının ŞU G 1'deki durumuna göre ırmak olması gerektiğini ancak Tonyukuk yazıtındaki durumuna göre ırmak olmasına kuşku ile baktığını belirtmektedir (1997: 113 not 294).

Gömeç'e göre İrtiş ırmağının güneydeki kollarından birisidir (1997: 66 not 291). Yine Gömeç, yer adlarını çalıştığı makalesinde ise İrtiş'in kollarından birisi olma olasılığının yanında başka bir coğrafi bölge olabileceğini de söylemektedir (2001: 28).

Bulçu'nun ırmak değil de Urungu gölünün güney-batısındaki Tokoi kasabası olduğu da öne sürülen görüşler arasındadır (Taşağıl 2004: 120, not 540). Klyaştornıy ise Türgişlerle yapılan savaşın *Boluçu* (okuyuş, kendi tercihi) ırmağı sahillerinde yapıldığını, bu ırmağın da geniş bir yer tespiti ile, Çungarya'da olduğunu bildirmektedir (Klyashtornıy-Sultanov 2004: 108).

4. Değerlendirme:

Ötüken kağanlık yazıtlarıyla Tonyukuk yazıtında geçen *Bulçu* Türgişlerle; Şine Usu yazıtında ise Üç Karluklarla savaşın yapıldığı yerdir. *Bulçu*'ya ulaşmak için *Altun Yış* ve *Ertiş Ögüz*'ün geçilmesi gerekmektedir. Tonyukuk yazıtından anlaşıldığı kadarıyla İrtiş ırmağının geçilmesinden sonra akına, ancak tan vakti

başlanabilmiştir. Giraud'un çok güzel belirlediği gibi (1999: 258) İrtiş'in geçilmesinden sonra en fazla bir günlük mesafe kadar yol alındığında ancak bugünkü Buluntogoy kasabasına ulaşılabilecektir. Gumilëv de Kara İrtiş ile Bulçu (Urungu) ırmağı arasındaki uzaklığın 50 ila 80 km. olduğunu ifade etmektedir (2002: 370). Buradan hareket ederek Türgişlerin bu bölgelerde ya da biraz daha batıda yaşadıkları sonucuna varılabilir. Çünkü metinde savaşın herhangi bir baskın şeklinde olmadığı düşünüldüğünde Türgişler'in Kök Türk ordusunun ilerlediği haberini alınca *Bulçu*'ya doğru hareket ettikleri ve dolayısıyla da karargâhlarının biraz daha batıda olduğu öne sürülebilir. Zaten Türgişler üzerinde yapılan çalışmalarda da yerleşik oldukları yerler Doğuda Altay Dağlarından Sirderya'ya kadar geniş bir coğrafya ile ifade edilmiş ve özellikle Tanrı Dağları, Zaysan Gölü ve Issık Göl civarında yaşadıklarından söz edilmiştir (Salman 1998: 11); (Gumilëv 2002: 331). Ötüken kağanlık yazıtlarıyla Tonyukuk yazıtının dışında Şine Usu yazıtında ise Üç Karluklarla yapılan savaşlarda adı anılmıştır. Karlukların, *Bulçu* bölgesi de dahil olmak üzere değişik yerlerde yaşadıkları bilinmektedir (Taşağıl 2004: 67); (Gumilëv 2002: 331).

Şine Usu yazıtında geçen *Bulçu*'nun ırmak olduğu açıktır. Diğer üç yazıtta ise *Bulçu* adının ırmak olması oldukça zor görünüyor. Üstelik cümlelerde savaşların hep *Bulçu*'da yapıldığı belirtilmiştir. Bu durumda diğer araştırmacıların da dediği gibi buraya Altun Yış aşıldıktan ve İrtiş ırmağı geçildikten sonra varılmış olduğuna göre ortada çözülmeyi bekleyen üç problem vardır. Bunlar: Sözü edilen ırmak, ırmağın döküldüğü göl ve gölün hemen yanı başında kurulu bir kasaba. Şine Usu yazıtının bahsettiği *Bulçu*, bugün Çinlilerin Ulungur He dedikleri, Radloff haritasında da adı Urungu olarak verilen ve İrtiş'in kolu olan Kara İrtiş'e paralel akan bir ırmaktır. Moğolların Gizli Tarihi'nde de adı geçen bu ırmağın Humşinggir mevkisinde bulunduğu ve Altay dağlarının batısından çıkarak Kiçilbaşi ~ Kişilbaşi adlı göle döküldüğü bildirilmiştir (Temir 1995: 249). Şine Usu yazıtında *Bulçu* ırmağı ile, Ulungur (Urungu) ırmağı kastedilmiş olmalıdır.

Diğer üç yazıtta adı geçen *Bulçu* ile de Ulungur (Urungu) ırmağının döküldüğü ve bugün Çinlilerin Fu-hai dedikleri gölün güney ucunun biraz doğusunda bulunan Buluntogoy ~ Buluntohoy kasabasının kastedilmiş olabileceği düşünülmektedir. Kök Türkler döneminde bu kasabaya *Bulçu* deniliyor olabileceği görüşünü öne sürmemizin nedenlerinden birisi kuşkusuz adındaki benzerliklerdir. Ötüken kağanlık yazıtlarıyla Tonyukuk yazıtının *Bulçu* olarak bildirdikleri bu yerin ırmak olmadığını önerirken hem Ötüken

kağanlık yazıtlarında hem de Şine Usu yazıtındaki her iki *Bulçu*'nun aynı şekilde yazılması, ırmak adlarının çok zaman oraya kurulu yerleşim birimlerinin adıyla aynı olmasıyla açıklanabilir. Giraud da kimi kentlerin, adlarını hemen oradan geçen ırmaktan alabildiklerine dair örnekler vermiştir (1999: 259). Buna Anadolu'dan da birçok örnek verilebilir: Van Gölü (=Van ili); Ağrı Dağı (=Ağrı ili); Çıldır Gölü vs. (=Çıldır ilçesi).

Ötüken kağanlık yazıtlarıyla Tonyukuk yazıtında geçen *Bulçu* ile bir ve aynı saydığımız Buluntogoy ~ Buluntohoy kasabası ve Ulungur ~ Ülüngür (Fu-hai) gölü ile ilgili en güzel bilgileri N. M. Prjevalskiy vermiştir. 1879-1880 yıllarında Zaysan'dan başlayarak Tibet'e bilimsel gezi düzenleyen N. M. Prjevalskiy, Buluntogoy kasabası ve Ulungur Gölü (Fu-hai) ile ilgili nadir bilgilerle dolu olan seyahat kitabında Ulungur (Urungu) ve Kara İrtiş ırmaklarını uzun uzun anlatmış ve Buluntogoy kasabası hakkında da önemli bilgiler vermiştir. Örneğin çok engebeli olmasına rağmen Zaysan ile Kuçan arasındaki en iyi yolun burada olduğunu ve yerli halkın Urungu ırmağına Bulun-Toha adını verdiklerini öğrenmekteyiz (1990: 22-23). Prjevalskiy'in verdiği bu önemli bilgi de *Bulçu* yer adının tespitinde oldukça önemli olmuştur. Çünkü yerli halkın Ulungur ~ Ülüngür (Urungu) ırmağına da Bulun-Toha adını vermesi ilginçtir. Bu durumda şunu öne sürmek daha kolay olacaktır: Eski Türk yazıtlarında adı geçen *Bulçu* hem ırmağın adı hem de yerleşim biriminin adıdır. Yani bir başka deyişle yazıtlarda geçen *Bulçu* hem Ulungur ~ Ülüngür (Urungu) ırmağının adı hem de Buluntogoy yerleşim biriminin adıydı.

Eski Türk yazıtları üzerinde çalışmaları bulunan bilim adamları bu ırmak ve yerleşim yerinin adını *Bolçu* olarak okumuşlardır. V. Rybatzki, *Bulçu* olarak okumakta; Á. Berta'nın ise *bwl^{o}çw* okuyarak ünlülerin belirlenmesinde kararsız kaldığı anlaşılmaktadır. Bizim de bu yazıda *Bulçu* şeklini tercih etmemizin en önemli nedeni kuşkusuz bugün bu yere Buluntogoy deniyor yani *u* ünlüsü ile söyleniyor olmasıdır.

Bulçu adı gramatikal olarak *bul-* fiilinden yapılmış gibi görünüyorsa da meslek adı yapan *+çU* ekinin isimlere gelebileceği bilinmektedir. Rybatzki'nin belirttiği A. Róna-Tas'ın Mo. *bolju-*, Hal. *bolz-*; Mo. *boljuγ-a(n)*, Hal. *bolzoo* ile birleştirebilme çabası da sözü edilen Moğolca sözcüklerin fiil olması nedeniyle mümkün olmamaktadır (1997: 113 not 294). Eğer sözcük Türkçe ya da Moğolca ise *bul* şeklinde bir isim bulmak gerekecek ya da sözcük Klyaştornıy'ın dediği gibi (*boluçu*) *l* ve *ç* sesleri arasında bir *u* ünlüsü olduğu varsayılacaktır. Ancak Klyaştornıy'ın önerdiği *boluçu*

adındaki *-U+* ekinin varlığına dair örnekler verilmesi gereklidir. Çünkü eski Türkçede fiilden isim yapan en işlek ek *-g+*'dir. *-U+* şeklindeki bir fiilden isim yapma ekinin bu dönemde olması herhâlde mümkün değildir.

5. Sonuç:

Bu yazıda Ötüken Kağanlık yazıtları, Tonyukuk yazıtı ve Ötüken Uygurlarından kalan Şine Usu yazıtında geçen ve araştırmacılarca, genellikle *Bolçu* şeklinde okunan yer adının neresi olabileceği üzerinde duruldu. Şine Usu yazıtında geçen ve açıkça ırmak olduğu anlaşılan *Bulçu*'nun Ulungur (Urungu) ırmağı olduğu; Ötüken kağanlık yazıtlarıyla Tonyukuk yazıtındaki *Bulçu*'nun ise Ulungur ırmağının döküldüğü ve bugün Çinlilerin Fu-hai dedikleri gölün güney ucunun biraz doğusunda bulunan Buluntogoy kasabası olabileceği önerildi. Bu görüşe ulaşmada önemli etkenlerden ilki yazıtlarda geçen *Bulçu* ile tespit edilen yer adlarındaki benzerlikler, diğeri de ırmak adlarının, yakınlarında bulunan yerleşim birimlerine ad olabileceğidir.

6. KISALTMALAR ve KAYNAKÇA

AALTO, P. - G. J. RAMSTEDT - J. G. GRANÖ (1958): Materialien zu den alttürkischen Inschriften der Mongolei. *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 60/7, 3-91.

ADAMOVIÇ, M. (2004): Otça Borça. Çev.: Erhan AYDIN, *Türk Dili* 633, 261-264.

AYDAROV, G. (1971): *Yazık Orhonskih pamyatnikov drevnetyurkskoy pis'mennosti VIII veka*. Alma-Ata: Akademiya Nauk Kazakskoy SSR.

AYDIN, Erhan (2007): Köl Tigin Yazıtının Kuzey Yüzünün 6. Satırında Bir Düzeltme Denemesi ve Bir Öneri. *Bilig* 43, 55-62.

BARUTCU ÖZÖNDER, F. Sema (2007): Ulaangom Yazıtı Üzerine Düşünceler. *Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri 2003*, c. 2, Ankara, 219-231.

BERTA, Á. (2004): *Szavaimat Jól Halljátok...* A Türk és Ujgur Rovásírásos Emlékek Kritikai Kiadása. Szeged: Jate.

CLAUSON, S. G. (1972): *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Oxford University.

EDPT *bk.* S. G. CLAUSON.

GIRAUD, R. (1961): *L'Inscription de Baın Tsokto*. Paris: Librairie d'Amerique et d'Orient.

GIRAUD, R. (1999): *Gök Türk İmparatorluğu, İlteriş, Kapgan ve Bilge'nin Hükümdarlıkları (680-734)*. Çev.: İsmail MANGALTEPE. İstanbul: Ötüken.

GÖMEÇ, Sadettin (1997): *Kök Türk Tarihi*. Ankara: Türksoy.

GÖMEÇ, Sadettin (2001): Kök Türkçe Yazıtlarda Geçen Yer Adları. *Türk Kültürü* 39/453, 25-36.

GUMİLËV, L. N. (2002[3]): *Eski Türkler*. Çev.: D. Ahsen BATUR, İstanbul: Selenge.

KLYASHTORNIY, S. G. - T. İ. SULTANOV (2004[2]): *Kazakistan Türkün Üç Bin Yılı*. Çev.: D. Ahsen BATUR, İstanbul: Selenge.

LESSING, F. D. (2003): *Moğolca-Türkçe Sözlük*. Çev.: Günay KARAAĞAÇ, Ankara: Türk Dil Kurumu.

MALOV, S. E. (1951): *Pamyatniki drevnetyurkskoy pis'mennosti*. Moskova-Leningrad.

MELİORANSKİY, P. M. (1899): *Pamyatnik' v' çest' Kyul' Tegina*. St-Petersburg: Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk'.

MORIYASU T,. (1999): Site and Inscription of Şine-Usu. T. MORIYASU - A. OCHIR (Edd.): *Provisional Report of Researches on Historical Sites and Inscriptions in Mongolia from 1996 to 1998*. Osaka: The Society of Central Eurasian Studies, 177-195.

ORKUN, H. Namık (1936): *Eski Türk Yazıtları* I. İstanbul: Türk Dil Kurumu.

PRJEVALSKİY, N. M. (1990): *Tibet Seyahatnamesi*. Çev. Ömer C. EREN, Ankara: Kültür Bakanlığı.

RADLOFF, W. (1895): *Die alttürkischen Inschriften der Mongolei*. St-Petersburg.

RADLOFF, W. (1897): *Die alttürkischen Inschriften der Mongolei*. Neue Folge. St-Petersburg.

RADLOFF, W. (1899): *Die alttürkischen Inschriften der Mongolei*. Zweite Folge. St-Petersburg.

RAMSTEDT, G. J. (1913): Zwei Uigurische Runeninschriften in der Nord-Mongolei. *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 30/3, 1-63.

RECEBOV, E. - Y. MEMMEDOV (1993): *Orhon-Yenisey Abideleri*. Bakı: Yazıçı.

RYBATZKI, V. (1997): *Die Toñukuk-Inschrift*, Szeged: Studia Uralo-Altaica: 40.

SALMAN, Hüseyin (1998): *Türgişler*. Ankara: Kültür Bakanlığı.

ŞÇERBAK, A. (1996): Ulaangom Yazıtı Üzerine İlâve Düşünceler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 1994, 131-136.

ŞİRİN USER, Hatice (2009): *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları*, *Söz Varlığı İncelemesi*. Konya: Kömen.

TAŞAĞIL, Ahmet (2004): *Çin kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

TEKİN, Talat (1968): *A Grammar of Orkhon Turkic*. Bloomington, The Hague: Indiana University.

TEKİN, Talat (1994): *Tunyukuk Yazıtı*. İstanbul: Simurg.

TEKİN, Talat (1995): *Orhon Yazıtları: Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk*. İstanbul: Simurg.

TEKİN, Talat (2000): *Orhon Türkçesi Grameri*. Ankara: Sanat Kitabevi.

TEMİR, Ahmet (1995[3]): *Moğolların Gizli Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

THOMSEN, V. (2002[2]): *Orhon Yazıtları Araştırmaları*. Çev.: Vedat KÖKEN. Ankara: Türk Dil Kurumu.

ZIEME, P. (1986): Uygur Yazısıyla Yazılmış Uygur Yazıtlarına Dair Bazı Düşünceler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 1982-1983, 229-237.